

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA HURMAT VA EHTIROMNI IFODALASHNING KOMMUNIKATIV STRATEGIYALARI

Naimova Dildora Kaxramonovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Toshkent

Annotatsiya. *Ushbu tezisda ingliz va o'zbek tillarida hurmat va ehtiromni ifodalashning kommunikativ strategiyalari hamda ularning kontekstual xususiyatlari lingvokulturologik va pragmatik nuqtayi nazardan qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida hurmat asosan shaxsning erkinligini hurmat qilishga asoslangan "manfiy hurmat" strategiyalari (bilvosita iltimos, modal fi'llar, kechirim so'rash formulalari) orqali ifodalansa, o'zbek tilida yosh, ijtimoiy mavqe va qarindoshlik munosabatlari bilan bog'liq bo'lgan grammatik, leksik va pragmatik vositalar yetakchilik qiladi.*

Kalit so'zlar: *hurmat, ehtirom, muloyimlik, kommunikativ strategiya, kontekst, lingvokulturologiya, pragmatika, murojaat shakllari.*

Annotation. *This paper presents a comparative analysis of communicative strategies for expressing respect and deference in English and Uzbek, together with their contextual features, from linguocultural and pragmatic perspectives. The findings show that English expresses respect mainly through "negative politeness" strategies based on respect for personal autonomy (indirect requests, modal verbs, apology formulas), whereas in Uzbek grammatical, lexical and pragmatic means related to age, social status and kinship play the leading role.*

Keywords: *respect, deference, politeness, communicative strategy, context, linguoculturology, pragmatics, forms of address.*

Аннотация. *В статье проводится сравнительный анализ коммуникативных стратегий выражения уважения и почтения в английском и узбекском языках, а также их контекстуальных особенностей в лингвокультурологическом и прагматическом аспектах. Результаты*

показывают, что в английском языке уважение выражается преимущественно стратегиями «негативной вежливости», основанными на уважении личной свободы (косвенные просьбы, модальные глаголы, формулы извинения), тогда как в узбекском языке ведущую роль играют грамматические, лексические и прагматические средства, связанные с возрастом, социальным статусом и родством.

Ключевые слова: *уважение, почтение, вежливость, коммуникативная стратегия, контекст, лингвокультурология, прагматика, формы обращения.*

Kirish. Globallashuv sharoitida madaniyatlararo muloqotning samaradorligi ko'p jihatdan muloqot ishtirokchilarining hurmat va ehtiromni ifodalash normalarini to'g'ri tushunishiga bog'liq. Har bir til hurmat mazmunini o'ziga xos vositalar bilan ifodalaydi, ammo bu vositalarning tanlanishi madaniy qadriyatlar va ijtimoiy tuzilmaga tayanadi. Shu sababli ingliz va o'zbek tillaridagi hurmat ifodalarini qiyosiy o'rganish pragmalingvistika va lingvokulturologiyaning muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek tillarida hurmat va ehtiromni ifodalashning kommunikativ strategiyalarini qiyosiy tahlil qilish va ularning kontekstual xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Ishning ilmiy yangiligi shundaki, hurmat strategiyalari ikki til misolida lingvokulturologik va pragmatik jihatdan yagona tizimda qiyoslanadi; nazariy ahamiyati xushmuomalalik nazariyasini o'zbek tili materialli bilan boyitishda, amaliy ahamiyati esa chet tillarini o'qitish, tarjima va madaniyatlararo muloqotda namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili. Muloqotda hurmat va muloyimlikni tadqiq etishda P. Brown va S. Levinsonning "yuz" (face) nazariyasi [Brown & Levinson, 1987], G. Leechning muloyimlik maksimalari [Leech, 1983], A. Wierzbickaning madaniy skriptlar konsepsiyasi [Wierzbicka, 2003], R. va S. Scollonning madaniyatlararo muloqot yondashuvi [Scollon & Scollon, 2001] hamda A. Aghaning honorifik registrlar haqidagi qarashlari [Agha, 1998] asosiy metodologik tayanch hisoblanadi.

Asosiy qism. *Tadqiqot metodologiyasi.* Tadqiqotda qiyosiy-chogʻishtirma, kontekstual, pragmatik va lingvokulturologik tahlil usullaridan foydalanildi. Quyida tadqiqot natijalari bayon etiladi.

Ingliz tilida hurmatni ifodalash strategiyalari. Ingliz tilida hurmat, asosan, tinglovchining shaxsiy erkinligi va mustaqilligiga hurmat sifatida tushuniladi. Bu quyidagi vositalarda namoyon boʻladi: bilvosita iltimos shakllari (Could you possibly...?, Would you mind...?); modal fiʼllar va yumshatuvchi vositalar (perhaps, I was wondering if...); kechirim soʻrash va minnatdorchilik formulalari (Excuse me, I'm sorry to bother you, Thank you so much). Murojaat tizimi nisbatan neytral: ikkinchi shaxs olmoshi you barcha ijtimoiy mavqedagi suhbatdoshga nisbatan qoʻllanadi, hurmat esa unvonlar (Mr., Mrs., Dr., Professor), muloyim intonatsiya va nutqiy strategiyalar orqali reallashadi.

Oʻzbek tilida hurmatni ifodalash strategiyalari. Oʻzbek tilida hurmat ijtimoiy ierarxiya, yosh farqi va oilaviy-qarindoshlik munosabatlari bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, grammatik va leksik jihatdan aniq shakllangan. Birinchidan, ikkinchi shaxs olmoshlarining sen–siz shakllari suhbatdoshga nisbatan yaqinlik yoki hurmat darajasini bildiradi; hurmatning yuqori darajasida koʻplik shakli (sizlar, ustoz, siz-u biz) qoʻllanadi. Ikkinchidan, murojaat vositalari – opa, aka, amaki, togʻa, xola, oyi, domla, ustoz, muallim kabi qarindoshlik va kasbiy atamalar hamda -jon, -xon, -bek, -oy, -xonim kabi qoʻshimchalar – hurmat va samimiyatni birgalikda ifodalaydi. Uchinchidan, salomlashish va duo-tilak formulalari (Assalomu alaykum, Xush kelibsiz, Omadingiz kelsin, Sogʻ boʻling) nutqiy etiketning ajralmas qismi hisoblanadi. Toʻrtinchidan, bilvosita iltimos va kamtarlik ifodalari (Marhamat qiling, Iltimos, bezovta qilganim uchun uzr, Xafa boʻlmasangiz...) muloqotni yumshatadi.

Kontekstual xususiyatlar. Tahlil shuni koʻrsatadiki, hurmat ifodasining tanlanishi bir necha kontekstual omillar bilan belgilanadi: (1) suhbatdoshlar oʻrtasidagi ijtimoiy masofa va hokimiyat munosabatlari; (2) yosh va jins omili; (3) muloqot vaziyati (rasmiy, norasmiy, oilaviy, kasbiy); (4) muloqot maqsadi va

kommunikativ niyat. Ingliz tili madaniyatida individualizm va tenglik qadriyatlari ustuvor bo'lgani uchun hurmat masofani saqlash va shaxsiy chegaralarni hurmat qilish orqali ifodalanadi. O'zbek madaniyatida esa jamoaviylik, keksalarga izzat-ikrom va oilaviy qadriyatlar ustun bo'lib, hurmat suhbatdoshga yaqinlik, g'amxo'rlik va mehr bilan uyg'unlashadi. Shu bois bir xil nutqiy vaziyatda inglizabon suhbatdosh tenglik va neytrallikni saqlasa, o'zbek tilida so'zlovchi murojaat shakli va ohang orqali suhbatdoshning mavqeini aniq belgilaydi.

Xulosa. Ingliz va o'zbek tillarida hurmat va ehtiromni ifodalash strategiyalari umumiy insoniy muloyimlik ehtiyojiga asoslansa-da, ularning til vositalari, kommunikativ maqsadi va kontekstual belgilanishi madaniy qadriyatlar tizimi bilan farqlanadi: ingliz tilida ushbu strategiyalar asosan bilvosita va shaxsiy erkinlikni himoya qilishga yo'naltirilgan bo'lsa, o'zbek tilida ular ijtimoiy ierarxiya va yaqinlikni ifodalovchi grammatik-leksik shakllarda namoyon bo'ladi. Bu farqlarni bilish chet tili o'qitish, tarjima va madaniyatlararo muloqot jarayonida pragmatik xatolarning oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Agha, A. (1998). Stereotypes and registers of honorific language. *Language in Society*, 27(2), 151–193.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
4. Scollon, R., & Scollon, S. W. (2001). *Intercultural Communication: A Discourse Approach*. Oxford: Blackwell.
5. Wierzbicka, A. (2003). *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.